کاهنامه تحلیلی هدایت

ویژه: هادیان و مسؤلان سیاسی

کاهنامه الکترونیکی هدایت

۱۲

امکان‌سنجی

تضمین استمرار برجام

پس از خروج آمریکا

معاونت سیاسی

نمایندگی ولی فقیه در سازمان بسیج مستضعفین

خرداد ماه ۱۳۹۷

«امکان‌سنجی

تضمین استمرار برجام

پس از خروج آمریکا»

آنچه در این تحلیل می خوانید:

- ✓ مفهوم تضمین در حقوق بین‌الملل
- ✓ تضمین سخت و نرم
- ✓ تضمین استمرار منافع برجام برای ایران پس از خروج آمریکا
- ✓ تضمین استمرار لغو یا تعلیق کدام تحریم‌ها؟
- ✓ حالت‌های سه گانه تضمین استمرار برجام
- ✓ اشکالات مهمترین تضمین اروپا
- ✓ تضمین مبتنی بر متن برجام
- ✓ وضعیت حقوقی برجام پس از خروج آمریکا
- ✓ شروط ایران برای ادامه برجام با اروپا از سوی رهبر معظم انقلاب

مفهوم تضمین در حقوق بین‌الملل

«تضمین» در حقوق بین الملل برخلاف حقوق داخلی که درباره آن مقررات مختلفی وجود دارد، دارای قواعد و مقررات خاصی نیست. در حقیقت، راجع به تضمین در عرصه حقوق بین‌الملل باید این پرسش پاسخ داده شود که چگونه دولتی می تواند مطمئن گردد اگر دولت طرف تعهد، تعهداتش را نقض کرد، خسارات خود را جبران کرده و وضعیت خود را به قبل از معاهده منعقده برگرداند؟ در مفهومی موسع‌تر، تضمین دادن در حقوق معاهدات بین‌المللی بدین معنا است که اگر دولتی از تعهدات قراردادی شانه خالی کرد، سایر طرف‌های ذی‌نفع بتوانند انتفاء و استمرار انتفاء خود را از معاهده حفظ نمایند.

تضمین، روی دیگر «ضمانت اجرا» در حقوق است. یک قاعده حقوقی و یا یک معاهده حقوقی، آن زمان که از ضمانت اجرا برخوردار گردد و خاصیت الزام‌آوری پیدا کند، وارد عالم حقوق می‌شود، وگرنه قاعدتا تفاوتی بین نُرم‌های اخلاقی و مذهبی با نُرم‌های حقوقی نیست. به عبارت دیگر، یک هنجار اخلاقی وقتی از ضمانت اجرای قهری برخوردار گردد، مورد بحث در عالم حقوق خواهد بود.

در تاریخ حقوق بین‌الملل، ضمانت اجراهای مختلفی وجود دارد که مهمترین آنها اقدام تلافی جویانه است که در حقوق رم وجود داشته؛ به این معنی که اقداماتی انجام شود تا میان عمل مختلفانه و زیان طرف مقابل تعادلی برقرار گردد. به جز این بحث جبران خسارات ناشی از عدم اجرای تعهدات هم در نظام حقوقی کامن لا[1]مطرح شده است. همچنین بررسی سوابق موجود در معاهدات بین المللی نشان می دهد که اولین بار در معاهده جای در سال ۱۹۷۴ بُود که مسئله ضمانت اجرا مطرح شد. در آن زمان فرض بر این بود که در حقوق بین الملل ضمانت اجراهایی همانند حقوق داخلی وجود دارد.

تنها منبع حقوقی آمرانه ای که در حقوق بین الملل درباره تضمین تعهدات و ضمانت اجرای تعهدات وجود دارد پیش نویس مواد مربوط به مسئولیت بین المللی دولت است. ماده ۲۲ این پیش‌نویس مقرر می دارد که تحت برخی اوضاع و احوال یک دولت در صورتی که به تعهدات قراردادی اش عمل نکند طرف مقابل می تواند به اقدامات متقابل دست بزند تا به این ترتیب بتواند جلوی نقض تعهدات به وسیله دولت متخلف را گرفته و خساراتش جبران گردد. به لحاظ سنتی هم در حقوق بین‌الملل، «اقدام متقابل» شامل اقداماتی است که با رفتارهای دوستانه و تعهدات قراردادی دیگر مغایر است. اقدام متقابل یک ضمانت اجرای موقت و نوعی «خودیاری» است که به وسیله یک دولت انجام می شود. چنین اقداماتی را نمی توان مجازات دانست. البته باید توجه داشت که دولت ها در اقدام متقابل باید به گونه ای عمل کنند که این اقدامات «برگشت پذیر» باشند.

یکی دیگر از تضمیناتی که می توان به دولت زیاندیده داد این است که در صورت وقوع تخلف در تعهدات، دیگر این تعهدات تکرار نمی شوند. این مسئله مورد توجه دیوان بین المللی دادگستری در قضیه لاگراند[3]قرار گرفته است.

---

[1] Common Law

[2] پیمان پخش برنامه‌های ماهواره‌ای در ۲۱ می ۱۹۷۴ در بروکسل بلژیک امضا شد و در ۲۵ آگوست ۱۹۷۹ به اجرا درآمد. نظارت بر اجرای این پیمان بر عهده کمیته سازمان ملل در امور استفاده صلح‌آمیز از فضا است. بر اساس این پیمان، کشورهای عضو، موظف به حذف برنامه‌های غیرقانونی ماهواره‌ای هستند که از داخل خاک آنها پخش می‌شود.

[3] La Grand؛ در این قضیه، آلمان درخواست تضمین عدم تکرار نقض تعهدات مربوط به کنوانسیون روابط کنسولی را از ایالات متحد آمریکا داشت. آمریکا اعتقاد داشت که درخواست آلمان درباره تضمین فراتر از ضمانت اجراهایی است که دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ) می تواند به آن رأی دهد و می بایست این درخواست رد شود؛ اما دیوان این استدلال آمریکا را رد کرد.

یکی دیگر از تضمین هایی که دولت ها می توانند در جهت اجرای تعهدات خود بدهند تعهد به جبران خسارات ناشی از عدم انجام تعهدات است. دیوان دائمی دادگستری بین المللی در قضیه کارخانه کورزوف[۴]بر این اعتقاد بود که تعهد به جبران خسارات یکی از اصول کلی حقوق بین الملل است. این جبران خسارت اشکال مختلفی دارد: غرامت، جلب رضایت زیاندیده، بازگرداندن وضعیت به حال سابق یا ترکیبی از اینها.

ضمانت اجرا در عرصه حقوق داخلی به دلیل وجود قوای قهری مرکزی (پلیس و دادگستری) در هر کشوری، متجسم‌تر و متقن‌تر است، اما این موضوع در عرصه حقوق بین‌الملل دچار ضعف اساسی است: در نظام حقوق بین‌الملل، قوه قهریه مرکزی وجود ندارد که بتواند پشتوانه و ضمانت‌اجرای قابل اتکای قواعد و نُرم‌های بین‌المللی باشد. این موضوع از رم باستان تا کنون یکی از چالش‌های اساسی حقوق بین‌الملل بوده و است؛ دکترین‌های متفاوتی در این رابطه ابراز شده که وجه اشتراک همه آن‌ها یکی است: ضمانت اجرا و تضمین در حقوق بین‌الملل مانند حقوق داخلی کشورها از استحکام لازم برخوردار نیست.

تضمین سخت و نرم

علی ای حال، مطابق نظریات مطرح شده، تضمین در حقوق بین‌الملل می تواند به شکل نرم یا سخت باشد. البته به اذعان قریب به اجماع حقوق‌دان‌های بین‌المللی، تضمین نرم در معنای خاص حقوقی تضمین محسوب نمی شود، بلکه تدبیری برای تشویق طرفها و ایجاد فرهنگ برای اجرای الزامات قراردادی است که عمدتا هزینه های معنوی برای طرف متخلف در پی دارد.

تضمین نرم می تواند به شکل رجوع به مذاکره، میانجی گری و روشهای مشابه دیگر، امضای اسناد با تشریفات رسمی در حضور نمایندگان سازمان های بین المللی و دیپلماتیک کشورها و امثال این باشد. تضمین نرم همچنین می تواند همراه با اعلامیه های طرفهای ثالث در حمایت از توافق باشد. این تضمین در تشویق طرفها به پایبندی به الزامات توافق شده کمک می‌کند اما تاثیر واقعی و قدرت رویارویی با سیاست در عرصه بین‌الملل را ندارد، هرچند عمدتا حقوق بین الملل مبتنی بر همین نوع تضمین است.

در مقابل، تضمین سخت هدفش این است که توافقات در حقوق بین الملل جایگاه محکمی داشته و تخلف از توافق نتیجه عملی علیه کشور خاطی داشته باشد. یکی از این تضمینات می تواند تصمیم شورای امنیت یا رسیدگی توسط دیوان بین المللی دادگستری یا یک مرجع داوری باشد.. به عبارت دیگر، در صورت نقض یک تعهد، می توان از دیوان بین المللی دادگستری یا شورای امنیت درخواست مداخله کرد. بر این اساس می توان علیه طرف خاطی اقدام حقوقی کرد. همچنین ممکن است سازوکارهای خاصی برای حل اختلاف در خود توافق پیش بینی شده باشد. مضاف بر این‌ها، انعقاد یک ماهده تضمین می تواند خود تضمینی برای اجرای توافق باشد.

نانوشته نباید گذاشت که رویه بین المللی در خصوص نوع تضمینی که باید درخواست شود متفاوت است. کشورها بر اساس رویکرد خود می توانند در خصوص هر نوع تضمینی در عرصه حقوق بین‌الملل توافق کنند البته به شرط این که با قواعد آمره، حقوق بشر و اهداف و اصول منشور ملل متحد مغایرت نداشته باشد. بر این اساس حسب توافق و حتی حسب موضوع آن و یا طرفهای آن ممکن است تضمینات متفاوتی در خواست شود؛ به هر حال نوع تضمین به قدرت چانه زنی در مذاکرات بستگی دارد.

[۴] Chorzow Case

تضمین استمرار منافع برجام برای ایران پس از خروج آمریکا

«تضمین» با شرایط، حدود و ثغوری که گفته شد، در برجام به عنوان یک معاهده بین‌المللی[۵]بایستی مصداق‌یابی شود؛ به بیان دیگر، «تضمین اجرا و استمرار برجام» پس از خروج آمریکا از آن باید مورد واکاوی حقوقی قرار گیرد. برای تحلیل حقوقی این مصداق‌یابی هم بدواً باید به دو پرسش اساسی پاسخ داد:

اول این که هدف از انعقاد معاهده موسوم به برجام چه بود؟ دوم این که استمرار این هدف پس از خروج آمریکا چگونه قابل «ضمانت حقوقی» است؟

بنا بر آن‌چه دیپلمات‌های مذاکره کننده از کشورهای طرف معاهده برجام گفته‌اند، «رفع یا توقف اجرای تحریم‌های هسته‌ای»، مهمترین انتفاع ایران از معاهده برجام بوده است. برای این که به سوال دوم هم پاسخ دهیم، در ابتدا باید روشن کرد که اساساً «تحریم‌های هسته‌ای» ایران چه مواردی را شامل می‌شده است؟ آن‌چه مشخص است این که تحریم‌های ایران سه منشأ داشته است: آمریکا، اتحادیه اروپا و سازمان ملل.

خروج آمریکا از برجام به تحریم‌های هسته ای ایران با منشأ اتحادیه اروپا و سازمان ملل، منطقا و قانونا نباید تأثیری داشته باشد. هرچند در همین جا نباید نانوشته گذاشت که جو روانی خروج آمریکا از برجام تاثیر لابدی به تحریم‌های هسته‌ای غیرآمریکایی خواهد گذاشت؛ چرا که در عمل شرکت‌ها و دولت‌های غیرآمریکایی تحریم کننده ایران، با آمریکا مراودات مالی در هم تنیده‌ای دارند که اولویت اقتصادی آن‌ها و منطق تجارت وادارشان خواهد کرد، فعالیت تجاری با آمریکا را بر همکاری با ایران ترجیح دهند. این موضوع هم‌اکنون هم اتفاق افتاده است: شرکت فرانسوی توتال پس از خروج آمریکا از برجام رسما اعلام کرد مراوده اقتصادی با آمریکا را به مشارکت در پارس جنوبی ایران ترجیح می‌دهد. به دنبال این موضوع هم چندین شرکت غیرآمریکایی دیگر از ایران یا خارج شده‌اند یا در حال خارج شدن هستند.[۶]

پیش از پرداختن به وضعیت تضمین اجرایی نشدن «تحریم‌های هسته‌ای آمریکا علیه ایران»، ذکر یک نکته دیگر هم در اینجا خالی از لطف نیست و آن هم «تحریم‌های غیرهسته‌ای آمریکا علیه ایران» است. هرچند در برجام ذکری از این نوع اخیر تحریم‌ها به میان نیامده اما نمی‌توان در بحث از «تضمین استمرار برجام» این موضوع را نادیه گرفت که تحریم های غیرمرتبط با برنامه هسته ای ایران که ایالات متحده وضع کرده است در واقع تبدیل به یک صنعت و رژیم پیچیده ای شده که هیچ حوزه ای از اقتصاد ایران از دستبرد آنها مصون نمانده است. همان ترس و ترجیح شرکت‌های غیرآمریکایی که در بند پیشین به آن اشاره شد، با درنظر داشتن وضعیت تحریم‌های غیرهسته‌ای آمریکا علیه ایران، ساختاری را پدید آورده است که «تضمین استمرار برجام» را عملا قریب به محال می‌کند، هرچند قانونا و به اصطلاح روی کاغذ بتوان برای «تضمین استمرار برجام» استدلال منطبق بر حقوق بین‌الملل بیان کرد و مکتوب نمود.

---

[۵] نظر مخالف هم در این رابطه وجود دارد. برخی از حقودان‌ها اساساً برجام را یک «معاهده بین‌المللی» به شمار نمی‌آورند و آن را صرفاً یک «توافقنامه سیاسی» یا «توافقنامه اجرایی» قلمداد می‌کنند. نگارنده با عطف توجه به این نظرات، برجام را به هر حال یک متن موجد حق و تکلیف می‌داند و بر همین اساس استنکاف از اجرا یا خروج از این متن را به لحاظ حقوقی قابل واکاویدن به شمار می‌آورد، چه تخلف از برجام به هر نحوی، به هر حال این امتیاز را به ذی‌نفع / ذی‌نفعان آن می‌دهد تا پیگیر احقاق مکتوب و مدون شده حقوق خود باشند.

[۶] www.bbc.com/persian/business-44141894 / ۱۶ می ۲۰۱۸، بی بی سی: شرکت فرانسوی توتال می‌گوید با توجه به خروج آمریکا از توافق هسته‌ای ایران، ناگزیر به توقف فعالیت‌هایش در ایران است.

تضمین استمرار لغو یا تعلیق کدام تحریم‌ها ؟

فارغ از توضیحی که گذشت، تحریم هایی که ایالات متحده در برجام متعهد شده بود متوقف کند در مواد ۲۱ و ۲۲[۷] به صورت فهرست وار و در ضمیمه دوم برجام به طور مفصل ذکر شده بود. این تحریم ها دو دسته اند: تحریم های اولیه که اشخاص و شرکتهای آمریکایی را از تجارت با ایران ممنوع می داشت؛ تحریم های ثانویه که اشخاص و شرکتهای غیرآمریکایی را از انجام معامله یا سرمایه گذاری در بخش های خاصی از اقتصاد ایران منع می کرد و مجازات هایی برای موارد نقض تحریم ها هم منظور می داشت.

این تحریمها فهرست بلند بالایی دارد: معاملات مالی و بانکی با بانکها و موسسات مالی ایرانی، از جمله بانک مرکزی؛ معاملات ریالی؛ ارائه اسکناس دلار آمریکا به دولت ایران؛ خدمات بیمه ای؛ سرمایه گذاری در بخش نفت، گاز و پتروشیمی؛ خرید و فروش و حمل و نقل نفت، محصولات پتروشیمی یا گاز؛ معاملات با بخش های کشتیرانی و کشتی سازی و عاملان بنادر ایران؛ تجارت طلا و سایر فلزات گرانبها، کالاها و خدمات مورد استفاده در بخش خودروسازی؛ تحریم افراد و اشخاص خاص؛ تحریم فروش هواپیمای مسافربری و قطعات و خدمات مربوطه؛ تحریم شرکتهای فرعی خارجی تحت مالکیت یا کنترل شرکتهای آمریکایی از معامله با ایران؛ تحریم واردات فرش و مواد غذایی از ایران به آمریکا.

وزارت خزانه داری آمریکا در همان روز ۸ مه (۱۸ اردیبهشت) ۲۰۱۸ یعنی روز اعلام خروج آمریکا از برجام توسط رئیس جمهور این کشور طی بیانیه ای اعلام داشت تحریم هایی که مشمول تعهد این کشور در برجام بوده است مطابق مستند تحریم، برخی در فاصله ۹۰ روزه (یعنی در ۶ اوت ۲۰۱۸) و برخی هم در بازه ۱۸۰ روزه (یعنی ۵ نوامبر ۲۰۱۸) بازخواهند گشت.[۸]اکنون باید دید «تضمین سایر طرف‌ها» در برجام چه مواردی می‌تواند باشد و به چه نحوی می‌تواند اعمال گردد که مانع بازگشت تحریم‌های مذکور در فهرست بلندبالای پیش‌گفته باشد.

حالت‌های سه‌گانه تضمین استمرار برجام

با کمی اغماض، سه حالت کلی در رابطه با تضمین برجام می‌توان متصور بود؛ البته تضامینی که خارج از متن برجام است:

۱- طرفهای غیرآمریکایی برجام[۹] تضمین حقوقی دهند و متعهد شوند جای خالی آمریکا را پر کنند و معاملات یا خدمات مشابه با آن چه آمریکا قرار بود دراختیار ایران بگذارد به ایران ارائه دهند. به عنوان نمونه، اگر قرار بود آمریکا تحریم فروش

---

[۷] **ماده ۲۱ برجام:** ایالات متحده منطبق با این برجام اعمال تحریم‌های مشخص شده در پیوست ۲ را با اثربخشی همزمان با اجرای اقداماتِ توافق شده مرتبط با هسته‌ای توسط ایران به نحو مشخص شده در پیوست ۵، که توسط آژانس راستی آزمایی شده باشد، متوقف ساخته و به این توقف ادامه خواهد داد.

ماده ۲۲ برجام: ایالات متحده، به نحو مشخص شده در پیوست ۲و منطبق با پیوست ۵، اجازه فروش هواپیماهای مسافری و قطعات و خدمات مربوطه به ایران؛ مجوز اینکه اشخاص غیرآمریکایی که در مالکیت یا کنترل اشخاص آمریکایی هستند، به نحو منطبق با این برجام با ایران مشارکت نمایند؛ و مجوز واردات فرش و مواد غذایی از مبدا ایران به آمریکا را صادر خواهد نمود (ترجمه‌های متن برجام برگرفته از ترجمه رسمی و منتشر شده وزارت خارجه)

[۸] www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/OFAC-Recent-Actions.aspx

[۹] ذکر این نکته در همین‌جا ضروری است که منظور از «طرف‌های غیرآمریکایی برجام» در متن حاضر کشورهای اروپایی است، نه چین و روسیه که در کنار آمریکا و کشورهای اروپایی طرف ایران در برجام بوده‌اند. این موضوع اولاً بخاطر تحریم‌هایی است که بر ایران تحمیل شده که از جانب

هواپیما را متوقف سازد و شرکت آمریکایی بوئینگ هواپیما به ایران بفروشد، سازندگان اروپایی هواپیما جای شرکت آمریکایی را بگیرند و فی‌المثل شرکت ایرباس فرانسه هواپیما به ایران بفروشد.

این احتمال را نمی توان منظور ایران از «تضمین حقوقی استمرار برجام» دانست، چون در بهترین حالت فقط ممکن است شامل اقلام محدودی شود و همه موارد تحریم را شامل نخواهد شد. مضاف بر این که ضمانت اجرای قابل اِعمال و حقوقی برای تخلف احتمالی طرف‌های غیرآمریکایی از این تضمین احتمالی هم نمی‌توان متصور شد؛ چرا که به عنوان نمونه اگر یکی از شرکت‌های (دولتی یا غیردولتی) اروپایی تضمین حقوقی مکتوب بدهد که خلا تحریم کشتی‌رانی ایران توسط آمریکا را جبران نماید و بنا به هر دلیلی از این تضمین حقوقی مکتوب استنکاف ورزد، اهرم حقوقی قابل اتقان و اتکایی در ید دولت جمهوری اسلامی به جهت الزام شرکت اروپایی وجود نخواهد داشت: موثرترین نحوه الزام یک شرکت به انجام تعهداتش در حقوق و به طور خاص حقوق بین‌الملل، انسداد دارایی آن شرکت است. تقریبا هیچ یک از شرکت‌های بزرگ اروپایی (دولتی یا غیردولتی)، روسی و چینی که بالقوه این ظرفیت را داشته باشند به ایران تضمین دهند تحریم‌های بازگشتی آمریکا را جبران نمایند، در ایران دارایی قابل توجه و قابل توقیفی ندارند که با استفاده از این موضوع دولت جمهوری اسلامی بتواند آن‌ها را احتمالاً وادار به اجرای تعهد تضمینی خود نماید.

در حقوق بین‌الملل موارد دیگری هم همچون انحلال شرکت، پلمب دفاتر شرکت و بازپس‌گیری شخصیت حقوقی شرکت برای الزام شرکت به انجام تعهداتش در نظر گرفته شده که هیچ‌کدام در عمل قابلیت انجام و پیگیری توسط دولت جمهوری اسلامی ایران را ندارد، چرا که هیچ شرکت اروپایی، روسی و چینی موثر و دارای نقش در «تضمین استمرار برجام» علاوه بر این که دارای دارایی نقدی یا غیرنقدی در ایران نیست، در ایران دفتر هم ندارد و ثبت هم نشده است.

۲- حالت دوم این است که کشورهای اروپایی طرف برجام و نیز روسیه و چین با اتخاذ تدابیری ایالات متحده را وادار سازند تحریم های خود را بازنگرداند و در این خصوص به ایران تضمین کتبی دهند. این حالت اگرچه عملا غیرممکن است، منتها چون از طرف کارشناسان ارشد اروپایی مذاکره کننده در برجام مطرح شد، در اینجا هم ذکر گردید. نقشه راهی که وزارت خزانه‌داری آمریکا ترسیم کرده و آن را بر روی خروجی پایگاه اینترنتی خود هم قرار داده است؛[۱۰] عملا بیانگر جدیت آمریکا در بازگشت تحریم‌ها علیه ایران است. این تحریم‌ها مطابق زمان‌بندی اعلام شده در ۶ اوت و ۵ نوامبر ۲۰۱۸ عملیاتی خواهند شد.

۳- حالت سوم از تضمین حقوقی احتمالی، «تضمین منافع» ایران است. جلوگیری از ورود زیان ناشی از بازگشت تحریم های آمریکا و به عبارتی خنثی کردن آثار منفی بکارگیری مجدد این تحریم ها می‌تواند نوعی «تضمین استمرار برجام» قلمداد شود. این موضوع در برخی دیگر از معاهدات بین‌المللی هم نظیر معاهده خلع سلاح سابقه داشته و بحث‌هایی راجع به آن پیش‌تر صورت گرفته است؛ بدین نحو که با خروج یکی از طرف‌های معاهده، سایر طرف‌ها به ذینفع / ذینفعان این تضمین را داده‌اند که منافع / منافع‌شان از معاهده مزبور با وجود خروج یک طرف، پابرجا باقی بماند. برای تحقق این حالت، اتحادیه اروپا، روسیه و چین بایستی ضمانت حقوقی دهند که با وجود خروج یک‌جانبه آمریکا از برجام، منافع حاصله از برجام برای ایران را تامین عملی نمایند.

آمریکا و اروپا است و ثانیاً از این جهت که اساسا بحث «تضمین استمرار برجام» متناظر با کشورهای اروپایی است، نه چین و روسیه. علی ای حال، هرجا که روسیه و چین هم داخل در موضوع بوده‌اند، در متن ذکر شده است.

[۱۰] www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20180510.aspx

کشورهای اروپایی برای این منظور سراغ یک مصوبه قدیمی[۱۱]شورای اتحادیه رفته اند تا با اصلاح و احیای آن در برابر بازگشت تحریم های آمریکا مقابله نموده و به تعبیر خودشان، «منافع ایران را از برجام پس از خروج آمریکا تضمین نمایند». اما مفاد این مصوبه و جزئیات آن که به عنوان اصلی‌ترین و حقوقی‌ترین «ضمانت اروپا به ایران» به شمار می‌رود، چیست؟ بیان سابقه‌ای ولو مختصر برای پاسخ به این سوال ضروری است.

بعد از تصویب قانون معروف به «هلمز - برتون»[۱۲]در کنگره آمریکا در مارس ۱۹۹۶، شورای اتحادیه اروپا پس از بحث و مذاکرات زیاد به این نتیجه رسید که باید تدابیری برای واکنش به خسارت وارد به شرکتهای اروپایی در نتیجه اجرای این قانون اتخاذ کند. از این رو، شورا با ابتکار کمیسیون، مصوبه یا آئین نامه (regulation) شماره ۲۷۷۱/۹۶ را در تاریخ ۲۲ نوامبر ۱۹۹۶ تصویب نمود.[۱۳]

مطابق ماده ۲ مصوبه مورد بحث، شهروندان و شرکتهای اتحادیه اروپا که از اجرای قانون هلمز- برتون متاثر می شدند ملزم بودند ظرف ۳۰ روز جریان را به کمیسیون اروپا اطلاع دهند و کمیسیون بر اساس این اطلاعات، اثر قانون هلمز - برتون را بر شرکتهای مستقر در اتحادیه ارزیابی می کند.

اشخاص متاثر از اجرای فراسرزمینی قانون آمریکا در ماده ۱۱ این مصوبه اتحادیه اروپا، طیف وسیعی را تشکیل می دهند: همه اتباع کشورهای عضو که مقیم اتحادیه اروپا هستند خواه در داخل یا خارج اتحادیه باشند؛ هر شخص حقیقی که شهروند کشور ثالث است ولی مقیم اتحادیه اروپایی است، هر جا که یافت شود، مگر این که در کشور متبوع خود باشد؛ هر شخص حقیقی حاضر در اتحادیه که مقیم اتحادیه نیست، به شرطی که در مقام حرفه ای عمل نماید. (اگر در سفر تجاری در اتحادیه باشد ولی نه به عنوان توریست)؛ هر شخص حقوقی ثبت شده دراتحادیه.

مهم ترین تعهدات ماهوی این مصوبه هم در مواد ۴، ۵ و ۶ آن آمده است. در ماده ۴، شناسایی و اجرای رایی از یک دادگاه و نیز تصمیمی از مرجع اداری واقع در خارج اتحادیه که به قانون هلمز - برتون یا داماتو[۱۴]یا اقدامات مبتنی بر آنها یا ناشی از آنها ترتیب اثر بدهد، منع شده است. همچنین ماده ۴ از اجرای آرای محاکم آمریکا در اتحادیه اروپا که بر اساس عنوان سوم قانون هلمز برتون صادر شده و اشخاص یا شرکتهای اروپایی را محکوم به پرداخت غرامت می کند، ممانعت به عمل می آورد. ماده ۵ تعهدی مبنی بر عدم تبعیت از هر گونه الزام یا ممنوعیت، از جمله درخواست محاکم خارجی، مبتنی بر قانون هلمز برتون وضع می کند. ماده ۶ در واقع قلب این مصوبه است: اشخاص متضرر می توانند مطالبه جبران خسارت، از جمله هزینه های حقوقی کنند، هزینه هایی که در نتیجه اجرای قانون به آنها وارد شده است. در بند ۳ ماده ۶ هم پیش بینی طرح دعوا در دادگاههای هر یک از کشورهای عضو اتحادیه اروپا که خوانده در آن دارایی هایی دارد، شده است. مطابق بند ۴ ماده ۶، این مطالبه ممکن است در قالب ضبط و فروش دارایی خوانده در اتحادیه از جمله سهام او در یک شرکت ثبت شده در اتحادیه باشد.

---

[۱۱] مصوبه موسوم به «قانون انسداد»

[۱۲] Helms-Burton

[۱۳] نانوشته نباید گذاشت که شورای اتحادیه اروپا تقریبا به منزله قوه مقننه اتحادیه است و تصمیم های آن در قالب regulation برای همه اعضا الزامی است و باید بدون کم و کاست و مستقیم در این کشورها به اجرا گذاشته شود؛ برخلاف تصمیم هایی که در قالب directive است و رهنمودهایی کل به اعضا می دهد و کشورهای عضو در چگونگی اجرای آن در نظام داخلی خود آزادی عمل دارند.

[۱۴] قانون D'Amato – Kennedy با محتویاتی مشابه همان قانون Helms-Burton است که کنگره آمریکا علیه کشورهای ایران، لیبی و کوبا وضع نموده است.

به کار انداختن این مصوبه قدیمی از جانب اتحادیه اروپا، جدی‌ترین «تضمین حقوقی» ممکن راجع به ادامه برجام است. راه‌کارهای دیگری نظیر وضع قانون جدید توسط این اتحادیه به نفع ایران و در راستای برجام و یا تحریم متقابل آمریکا توسط اروپا هم به لحاظ حقوقی قابل طرح است، اما چون در عمل و لااقل تا لحظه تنظیم این متن ممتنع‌الامکان است، از واکاوی آن‌ها پرهیز می‌شود. اما به کار انداختن مصوبه قدیمی اتحادیه اروپا هم نمی‌تواند «تضمین جامع و مانع حقوقی» به منظور ادامه برجام باشد.

اشکالات مهمترین تضمین اروپا

احیای مصوبه پیش‌گفته چند محدودیت حقوقی جدی دارد که آن را از کارآمدی کامل بازمی دارد:

۱- این مصوبه در بهترین حالت، فقط شامل آثار اجرای تحریم های ثانوی و آن هم در خصوص اشخاص و شرکتهای تبعه یک کشور عضو اتحادیه اروپا، مقیم یا حاضر در اتحادیه می شود. به بیان دیگر، این مصوبه نمی تواند خسارت های ناشی از اجرای تحریم های ثانوی و مجازات اشخاص و شرکتهای آمریکای مرکزی، شمالی و جنوبی، آسیایی، آفریقایی، اقیانوسیه و غیره را جبران کند. ضعف بزرگی که عملا «تضمین اجرای برجام» را به «تضمین اجرای اروپایی برجام» فرومی‌کاهد.

۲- مصوبه اتحادیه اروپا فقط شامل اشخاص و شرکتهای اروپایی که تبعه، مقیم یا حاضر در یک کشور عضو اتحادیه اروپا هستند می شود. از طرفی، اتحادیه اروپا همه کشورهای اروپایی را دربرنمی گیرد، مثل سوئیس و نروژ. گرچه حجم مبادلات تجاری ایران با اتحادیه اروپا قابل توجه است ولی یقیناً کل تجارت بین المللی ایران را تشکیل نمی دهد. به عنوان نمونه میزان فروش نفت ایران به کشورهای اروپایی حدود یک چهارم کل صادرات نفت ایران است. بنابراین، مصوبه اتحادیه اروپا در صورتی که با کارآمدی و بدون گرفتارشدن در پیچ و خم های اداری و قضایی به اجرا درآید، در بهترین حالت فقط می تواند بخشی از منافع تجاری ایران را تضمین نماید.

۳- اجرای عملی این مصوبه چندان آسان نیست، چرا که هزینه معاملاتی زیادی بر دوش شرکتها و اشخاص متضرر از تحریمهای ثانوی آمریکا می گذارد. از همین رو، سابقه اجرای این مصوبه در عمل، چندان روشن نیست. در واقع و با در نظر داشتن تجربه عملی از رویه این مصوبه نشان می‌دهد تلقی شرکتهای اروپایی این بوده است که توسل به این مصوبه به زحمتش نمی ارزد و عطایش را به لقائش بخشیده‌اند. لذا انتظار ایین که شرکت‌های اروپایی با تمسک به این مصوبه بخواهند تجارت با ایران را تضمین حقوقی کنند، با واقعیات موجود و رویه اتحادیه اروپا هم‌خوانی ندارد.

۴- وفق ماده ۹ مصوبه مورد بحث، تعهدی که بر دوش شهروندان و شرکتهای اروپایی برای عدم تبعیت از قوانین یا فرامین اجرایی آیالات متحده وضع شده است ضمانت اجرای مشخصی ندارد و در برنامه مشترک، کشورهای عضو اتحادیه ملزم شده اند خودشان ضمانت اجراهای موثر، متناسب و ترغیب کننده منظور کنند . به عنوان نمونه و برای تقریب عملی بیشتر به ذهن، باید به این پرسش حقوقی پاسخ داد در حال حاضر که شرکت توتال یا زیمنس اعلام کرده اند قصد کناره گیری از طرح های سرمایه گذاری در ایران را دارند آیا تعهد خود را نقض می کنند؟ به لحاظ حقوقی نقض تعهد محرز است، اما آیا دولت فرانسه یا آلمان تدابیری برای واداشتن آنها به عدم تبعیت از تحریم

های ایالات متحده علیه ایران می اندیشند؟ دولتمردان اروپایی پیشاپیش به این پرسش مهم حقوقی پاسخ داده‌اند که آمریکا را به ایران نخواهند فروخت![15]

۵- علاوه بر همه این‌ها، مصوبه ۱۹۹۶ شورای اتحادیه اروپا که بحث آن مطرح شد، اساساً برای مقابله با آثار سوء قوانین خاص تحریم وضع شده بود و طبعا با شرایط پیچیده تحریم های مالی، بانکی، پولی، و غیره تناسب ساختاری چندانی ندارد.

تضمین مبتنی بر متن برجام

موارد تا کنون گفته شده، تضامینی بود که خارج از متن برجام احتمالا بتوان اعمال نمود. هرچند متقن‌ترین و حقوقی‌ترین تضمین، همان تضمینات خارج از متن برجام است،[16]اما به هر حال در خود برجام هم بندهایی وجود دارد که می‌تواند به عنوان تضمین مورد بررسی حقوقی قرار گیرد. این موارد، هم ناظر به به رسمیت شناختن حق هسته‌ای ایران (به عنوان یکی از فواید برجام که مذاکره‌کنندگان ایرانی به آن تأکید کرده‌اند) و هم ناظر به مقابله با تحریم‌های آمریکایی است. از آن‌جا هم که به عقیده نگارنده «استناد به متن برجام به منظور استمرار برجام» در شرایط کنونی، استنادی حقوقی نیست،[17] بلکه بیشتر سیاسی است، از توضیح مشروح راجع به هر یک از بندهایی که در ادامه خواهد آمد، خودداری شده و به توضیح اجمالی اکتفا گردیده است.

۱- پشتیبانی مؤثر از حق بهره مندی ایران از انرژی هسته ای صلح آمیز بنحو مؤثر مطابق بند (د) و بند (م) مقدمه[18] برجام که ناظر بر ایجاد مرکز هسته ای، فیزیک و فن آوری در ماده ۶[19] مشارکت در پروژه های فن آوری هسته ای

---

[15] به عنوان یک نمونه امانوئل مکرون، رئیس جمهور فرانسه اخیراً گفته است: «ما نمی‌خواهیم شرکت‌های فرانسوی را به ماندن در ایران مجبور کنیم؛ رئیس‌جمهور فرانسه، مدیر اجرایی توتال نیست. من دوست دارم که شرکت‌های فرانسوی بتوانند با توجه به پتانسیل بازار ایران، در این کشور بمانند ولی مدیر اجرایی توتال از منافع خودشان دفاع می‌کند و این وظیفه آنهاست که خطر ماندن در ایران را با خطرهایی که در عربستان و امریکا متوجه آنها می‌شود، مقایسه کند».

[16] به این دلیل که وضعیت برجام به عنوان یک متن حقوقی، با خروج یکی از طرف‌های اصلی معاهده، یعنی آمریکا از آن عملاً مشوش است و نمی‌توان مبتنی بر این متن مشوش حقوقی «تضمین» برساخت. به این موضوع در بخش انتهایی مطلب اشاره مختصری خواهد شد.

[17] برای مشاهده دلالت‌های حقوقی در این رابطه، به بخش انتهایی مطلب مراجعه شود.

[18] **بند د از مقدمه برجام:** اجرای موفقیت آمیز این برجام ایران را قادر خواهد ساخت تا به طور کامل حق خود بر انرژی هسته‌ای جهت مقاصد صلح آمیز را طبق مواد ذیربط معاهده عدم اشاعه هسته‌ای و همسو با تعهداتش در آن سند استیفاء نماید و در نتیجه با برنامه هسته‌ای ایران همچون برنامه هر دولت دیگر غیر دارنده سلاح‌های هسته‌ای عضو معاهده عدم اشاعه رفتار خواهد شد.

بند م از مقدمه برجام: اتحادیه اروپایی، کشورهای گروه ۵+۱ و ایران در چارچوب این برجام، به نحو مقتضی در زمینه مصارف صلح آمیز انرژی هسته‌ای همکاری کرده و در طرح‌های مربوط به همکاری‌های هسته‌ای صلح آمیز که مشترکا توسط طرفین تعیین می‌شوند، از جمله از طریق مشارکت آژانس، تعامل خواهند نمود.

[19] **ماده ۶ برجام:** ایران تاسیسات فوردو را به یک مرکز هسته ای، فیزیک و فنآوری تبدیل خواهد نمود. همکاری بین المللی از جمله به شکل سرمایه گذاری های مشترک علمی در حوزه های تحقیقاتی مورد توافق ایجاد خواهد شد. ۱۰۴۴ ماشین IR-1 در قالب شش آبشار در یک بال در تاسیسات فردو باقی خواهد ماند. دو عدد از این آبشارها به همراه زیرساخت‌های مربوطه بدون اورانیوم به چرخش ادامه خواهد داد و از جمله از طریق اصلاح مقتضی زیرساخت ها، برای تولید ایزوتوپ های پایدار منتقل خواهد شد. چهار آبشار دیگر به همراه کلیه زیرساخت های مربوطه به صورت ساکن باقی خواهند ماند. کلیه سانتریفیوژهای دیگر و زیرساخت های مرتبط با غنی سازی جمع آوری و تحت نظارت مستمر آژانس به نحو مشخص شده در پیوست ۱ انبار خواهد شد.

صلح آمیز مانند نیروگاه های هسته ای، راکتورهای تحقیقاتی و تولید سوخت، تحقیق و توسعه پیشرفته و ایجاد مراکز پزشکی هسته ای طبق ماده ۳۲[۲۰] این توافق است، یکی از مواردی است که می‌تواند حتی با خروج آمریکا از برجام مورد ضمانت از طرف اروپایی قرار گیرد.

۲- ممانعت جدی از اجرای تحریم های آمریکا از سوی اروپا و سایر دولت ها و تسهیل تجارت، فناوری، تامین مالی و انرژی بر اساس بند (ه)[۲۱] مقدمه و ماده ۳۳ [۲۲] برجام از دیگر قابلیت‌های مبتنی بر متن برجام به منظور «تضمین استمرار برجام» است که با اغماض، بدون حضور آمریکا هم قابلیت پیگیری خواهد داشت.

۳- اعمال مقررات محکم و شفاف برای تضمین راز داری و حفاظت از اطلاعات فعالیت های هسته ای ایران به ویژه در مقابل آمریکا با توجه به خروج این کشور از برجام و احتمال جاسوسی اطلاعاتی علیه زیرساخت های ایران به نفع اسرائیل که مضمون کلی آن در بند (ی) مقدمه برجام آمده است؛ از دیگر تضمینات استمرار برجام قلمداد می‌شود.[۲۳]

۴- نپذیرفتن هیچگونه التزامی از سوی ایران مبنی بر تصویب پروتکل الحاقی به موافقتنامه جامع پادمان و بلکه ادامه اجرای موقتی آن بموجب ماده ۱۳ با[۲۴] توجه به نبود اعتماد کافی ایران به اقدامات آتی ایالات متحده برای تخریب توافق برجام هم از دیگر لوازم تضمین حقوقی مکفی برای استمرار برجام است.

۵- طراحی یک کانال خرید ملزومات اساسی ایران با توافق اتحادیه اروپایی، موضوع مواد ۱۷ و ۱۹ برجام[۲۵] عم از نقل و انتقالات مالی، ارایه خدمات بانکی و بیمه ای، تضامین و اعتبارات صادراتی برای حمایت از تجارت با ایران، تعهد به

---

[۲۰] **ماده ۳۲ برجام:** اتحادیه اروپایی و کشورهای گروه ۵+۱ و شرکای بین المللی با ایران در پروژه‌های مشترک در زمینه فن آوری هسته‌ای صلح آمیز از جمله نیروگاه هسته ای، راکتورهای تحقیقاتی، تولید سوخت، تحقیق و توسعه پیشرفته مشترک مورد توافق همانند گداخت هسته ای، ایجاد مرکز پزشکی هسته‌ای منطقه‌ای با فن آوری‌های پیشرفته روز، آموزش افراد، ایمنی و امنیت هسته ای، و حفاظت محیط زیستی، به نحو مندرج در پیوست ۳، از جمله از طریق پروژه‌های همکاری فنی آژانس، تعامل خواهند کرد. آنان تدابیر لازم برای اجرای این پروژه‌ها را به نحو مقتضی اتخاذ خواهند نمود.

[۲۱] **بند ه از مقدمه برجام:** این برجام موجب لغو جامع کلیه تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد و همچنین تحریم‌های چندجانبه و ملی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران و نیز شامل گام هایی برای ایجاد دسترسی در حوزه‌های تجارت، فناوری، مالی، و انرژی خواهد شد.

[۲۲] **ماده ۳۳ برجام:** گروه ۵+۱ و ایران در خصوص گام‌های لازم برای تضمین دسترسی ایران در حوزه‌های تجارت، فن آوری، مالی و انرژی توافق خواهند کرد. اتحادیه اروپایی حوزه‌های ممکن برای همکاری بین اتحادیه اروپایی، دولت‌های عضو و ایران را بررسی بیشتر خواهد نمود، و در این چارچوب بهره گیری از ابزارهای ممکن همانند اعتبارات صادراتی به منظور تسهیل تجارت، تامین اعتبار پروژه‌ها و سرمایه گذاری در ایران را بررسی خواهد کرد.

[۲۳] **بند ی از مقدمه برجام:** از آژانس بین المللی انرژی اتمی خواسته خواهد شد تا نسبت به اقدامات داوطلبانه مرتبط با هسته‌ای به نحو مورد توافق در این برجام، نظارت و راستی آزمایی نماید. از آژانس درخواست خواهد شد که به طور منظم به شورای حکام، و آنگونه که در این برجام مقرر شده است به شورای امنیت اطلاع رسانی نماید. کلیه قواعد و مقررات مربوطه آژانس در خصوص حفاظت از اطلاعات توسط کلیه طرف های دخیل به طور کامل رعایت خواهد شد.

[۲۴] **ماده ۱۳ برجام:** ایران، منطبق با اختیارات مربوطه رئیس جمهور و مجلس، وفق ماده ۱۷ (ب) پروتکل الحاقی به موافقتنامه جامع پادمان خود، این پروتکل را به صورت موقتی اجراء، و اقدام به تصویب آن در چارچوب زمانی پیش بینی شده در پیوست ۵ کرده، و کد ۱/ ۳ اصلاحی ترتیبات فرعی بر موافقتنامه پادمان خود را به طور کامل اجرا خواهد نمود

[۲۵] **ماده ۱۷ برجام:** ایران با کانال خریدی که جزئیات آن در این برجام، به شرح مندرج در پیوست ۵، آمده و مورد تایید قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل خواهد بود همکاری نموده و مطابق آن عمل خواهد کرد.

ماده ۱۹ برجام: اتحادیه اروپایی همه مفاد «مقررات اتحادیه اروپایی» را، آنگونه که موخرا اصلاح شده است، که کلیه تحریم‌های اقتصادی و مالی مرتبط با هسته‌ای را اجرائی می‌سازد، از جمله فهرست افراد مشخص شده مربوطه، همزمان با اجرای اقداماتِ توافق شده مرتبط با هسته‌ای توسط

پرداخت وام های بلا عوض و وام های ترجیحی به دولت ایران، معاملات راجع به اوراق مشارکت، معامله در حوزه نفت و گاز و پتروشیمی و سایر انرژی ها، انتقال تجهیزات و تکنولوژی در صنایع مختلف، تسهیل خدمات کشتیرانی و نفتکش های ایرانی، عدم ممانعت در فرود و فراز هواپیماهای ایرانی در فرودگاه های اروپایی، تلاش برای اخذ مجوزهای لازم برای معامله ایرباس، صادرات فلزات گرانبها و نیمه گرانبها، تهیه فهرست کاملی از تحریم هایی که اتحادیه اروپایی طبق ماده ۲۴ علیه ایران تحمیل نخواهد نمود و ادامه تلاش ها و مذاکرات اروپا با امریکا بمنظور بازگشت آن به برجام یا عدم اخلال در اجرای برجام از سوی سایر طرف ها طبق ماده ۲۸ برجام[۲۷] هم از جمله تضمیناتی است که باید به منظور استمرار برجام از طرف‌های غیرآمریکایی برجام ستانده شود.

۶- بازنگری در دستور العمل صادره در مورد اجرای برجام از سوی اتحادیه اروپایی با در نظر گرفتن مزایای بیشتر در وضعیت جدید برای ایران منطبق بر ماده ۲۷ برجام[۲۸] هم می‌تواند یکی دیگر از تضمینات برجامی درنظر داشته شود.

۷- کمک طرف اروپایی کمک به ایران جهت ایجاد گشایش در فعالیت های مالی و تجاری و توسعه ای بین المللی طبق ماده ۲۹ برجام[۲۹] مانند حمایت از عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت(WTO) یا عدم اعمال محدودیت ها از طریق کارگروه اقدام برنامه مالی (FATF) هم می‌تواند از جمله تضمینات مبتنی بر خود متن برجام برای استمرار برجام قلمداد گردد که بدون حضور آمریکا هم لااقل روی کاغذ قابلیت انجام دارد.

ایران، به نحو مشخص شده در پیوست ۵، که توسط آژانس راستی آزمایی شده باشد، لغو خواهد کرد، و (این لغو) شامل تمامی تحریمها و تدابیر محدودکننده در حوزه‌هایی که در پیوست ۲ تشریح شده، خواهد بود.

[۲۶] **ماده ۲۴ برجام:** اتحادیه اروپایی، کشورهای آلمان، انگلیس و فرانسه و نیز ایالات متحده فهرست کامل و جامعی از تحریم‌ها یا اقدامات محدودیت ساز مرتبط با هسته‌ای را مشخص می نمایند و آنها را منطبق با پیوست ۵ لغو خواهند نمود. پیوست ۲ همچنین اثرات لغو تحریم‌ها را از زمان «روز اجرا» مشخص خواهد نمود. چنانچه در هر زمانی پس از روز اجرا ایران بر این اعتقاد باشد که هر تحریم یا اقدام محدودیت ساز مرتبط با هسته‌ای دیگری از یک عضو ۵+۱ در حال ممانعت از اجرای کامل لغو تحریم‌ها به نحو تشریح شده در این برجام است، عضو ذیربط برجام با هدف فیصله موضوع با ایران مشورت خواهد نمود و چنانچه توافق داشته باشند که لغو این تحریم یا اقدام محدودیت ساز مناسب می باشد، عضو مربوطه برجام اقدام مقتضی را به عمل خواهد آورد. در صورتی که قادر به فیصله این موضوع نباشند، ایران یا هر عضو گروه۵+۱ می‌توانند موضوع را به کمیسیون مشترک ارجاع نمایند.

[۲۷] **ماده ۲۸ برجام:** گروه ۵+۱ و ایران متعهد هستند که برجام را با حسن نیت و در فضایی سازنده، برمبنای احترام متقابل اجرا نمایند و از هرگونه اقدام مغایر با نص، روح و نیت این برجام که اجرای موفقیت آمیز آن را مختل سازد، خودداری کنند. مقامات ارشد دولتی در گروه ۵+۱ و ایران تمام تلاش خود را برای اجرای موفقیت آمیز این برجام، از جمله در بیانات عمومی خود، به کار خواهند بست. گروه ۵+۱ کلیه اقدامات لازم را برای لغو تحریم‌ها به نحو مقتضی به عمل خواهند آورد، و از تحمیل مقررات آئین نامه‌ای استثنائی یا تبعیض آمیز و الزامات شکلی به جای تحریم‌ها و اقدامات محدودیت ساز تحت پوشش این برجام، خودداری می‌ورزند.

[۲۸] **ماده ۲۷ برجام:** گروه ۵+۱ به منظور تضمین شفافیت و کارآمدی در ارتباط با لغو تحریم‌ها وفق این برجام، تدابیر اداری و آئین نامه‌های اجرایی کافی را تمهید خواهند کرد. اتحادیه اروپایی و دولتهای عضو و همچنین ایالات متحده دستورالعمل‌های مرتبط را صادر خواهند نمود و در خصوص جزئیات تحریم‌ها یا اقدامات محدودیت سازی که به موجب این برجام لغو شده اند، بیانیه هایی را که در دسترس عموم باشد، منتشر خواهند کرد. اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو و ایالات متحده متعهد هستند که در خصوص محتوای این دستورالعمل‌ها یا بیانیه‌ها با ایران به صورت منظم و بنا به اقتضاء مشورت نمایند.

[۲۹] **ماده ۲۹ برجام:** اتحادیه اروپایی و دولتهای عضو و همچنین ایالات متحده، منطبق با قوانین خود، از هرگونه سیاست با هدف خاص تاثیرگذاری خصمانه و مستقیم بر عادی سازی تجارت و روابط اقتصادی با ایران، در تعارض با تعهدات شان مبنی بر عدم اخلال در اجرای موفقیت آمیز این برجام خودداری خواهند کرد.

۸- تعهد کشورهای اروپایی به عدم اعلام رای مثبت به هر قطعنامه شورای امنیت برای بازگرداندن هر گونه تحریم هسته ای علیه ایران وفق ماده ۱۸ برجام[۳۰]، از دیگر تضمینات در این زمینه است.

وضعیت حقوقی برجام پس از خروج آمریکا

با در نظر داشتن تمام موارد مطرح شده، سوال اساسی راجع به وضعیت کنونی برجام این است که این معاهده حقوقی منعقد شده بین ۷ طرف،اکنون و با خروج یکی از طرف‌ها چه وضعیتی دارد. حقوق بین‌الملل در این رابطه قواعدی در نظر داشته است.[۳۱]

بر اساس حقوق بین‌الملل و خاصه حقوق معاهدات برجام را می توان « معاهده بین المللی خاص، رسمی، چندجانبه و یک قرارداد خاص دانست که کلیه مراحل انعقاد و اجرائی شدن یک معاده بین‌المللی را دارا بوده و توسط حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته شده است».

در این نوع معاهدات برای خروج و یا خاتمه آن شرایط خاصی در حقوق معاهدات پیش‌بینی شده است. اعلام خروج ایالات متحده از این معاهده بین‌المللی بیشتر بر مبنای تفسیر یک جانبه این کشور از توافق هسته ای است که با سوء نیت نیز همراه است.

خروج آمریکا از توافق هسته‌ای، در شرایطی که سایر طرفهای متعاهد به پایبندی ایران اذعان دارند، تفسیری یک جانبه به شمار می‌رود که در تضاد با تفسیر سایر متعاهدین قرار دارد است. همچنین اعلام خروج یک جانبه با سوء نیت موجب مسئولیت بین‌المللی ایالات متحده شده است.

در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از طریق دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی و با استناد به رأی ۲۶ ژوئیه ۱۹۲۷ در مورد کارخانه کورزوف بین آلمان و لهستان اقدام به طرح شکایت از این کشور نماید. در رأی مذکور دیوان اعلام کرده است: « این یکی از اصول حقوق بین الملل است که نقض تعهد، الزام به جبران خسارت را به شکل متعادلی موجب می شود. بنابراین، جبران خسارت، مکمل ضروری اجرای یک معاهده است، بی آنکه لازم باشد این موضوع در خود معاهده ذکر شود».

اما خروج آمریکا از برجام را احتمالا بتوان و باید که فراتر از این موارد تعبیر کرد. به استناد مواد ۵۴ الی ۶۱ کنوانسیون معاهدات وین، نقض ماهوی یک معاهده و یا تعذر از اجرای آن و یا رخداد شرایطی که اجرای معاهده را عملاً غیرممکن می‌سازد، از موجبات انفساخ خود به خودی (نه فسخ، نه لغو و نه اختتام ارادی) معاهده است. نکته این که در رویه حقوق

---

[۳۰] **ماده ۱۸ برجام:** قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد که برجام را تایید خواهد نمود تمام مفاد قطعنامه‌های قبلی شورای امنیت در خصوص موضوع هسته‌ای ایران- ۱۶۹۶ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸)، ۱۹۲۹ (۲۰۱۰) و ۲۲۲۴ (۲۰۱۵) را همزمان با اجرای اقداماتِ توافق شده مرتبط با هسته‌ای توسط ایران، راستی آزمایی شده توسط آژانس، به نحو مشخص شده در پیوست ۵ لغو خواهد کرد و محدودیتهای خاصی را به نحو مشخص شده در پیوست ۲ برقرار خواهد نمود.

[۳۱] مفروض این بخش از نوشته، همان طور که در پی‌نوشت شماره ۵ نوشته شد، این است که برجام یک متن حقوقی بین‌المللی و قابل تحلیل طبق قواعد و نرم‌های حقوق بین‌الملل است.

بین‌الملل ثابت شده که بسیاری از موارد مندرج در کنوانسیون وین راجع به معاهدات، از جمله «قواعد آمره» در حقوق بین‌الملل است که تخطی از آن ولو برای کشورهای غیرعضو، موجب مسئولیت است. به عبارتی دیگر، هرچند آمریکا به کنوانسیون وین راجع به معاهدات نپیوسته، اما قواعد این کنوانسیون در مورد آمریکا هم قابلیت اعمال دارد.

آن‌گونه در متن این یادداشت اشاره شد، هرچند تضمین‌هایی برای استمرار برجام پس از خروج آمریکا از این توافقنامه وجود دارد که برخی در خود متن برجام است و برخی دیگر هم خارج از متن برجام، اما با توجه به این موضوع که تحریم‌ها علیه ایران غالبا توسط آمریکا صورت گرفته و آمریکا عملا در سازمان ملل و شورای امنیت صحنه‌گردان تصویب قطعنامه علیه ایران است، خروج آمریکا از ایران به نوعی «نقض ماهوی برجام» و «رخدادی که ادامه برجام را متعذر کرده است» به شمار می‌رود. این دو مورد هم به استناد کنوانسیون وین معاهدات، موجب «انفساخ خود به خودی برجام» است. از همین رو نگارنده در بخش «تضمین مبتنی بر متن برجام» و پی‌نوشت شماره ۱۶ تصریح کرد که در شرایط فعلی «تضمین استمرار برجام» نمی‌تواند و به لحاظ حقوقی نباید مبتنی بر خود متن برجام صورت بگیرد، بلکه تعبیه ساز و کاری غیربرجامی می‌طلبد، چرا که اساسا با اتفاقات رخداده حول برجام، این سند، خاصیت حقوقی خود را از دست داده است.

با این حال در بخش «تضمین مبتنی بر متن برجام»، مواردی که در خود برجام می‌تواند مأمنی برای تضمین حقوقی باشد به اختصار ذکر شد؛ هرچند بند سوم از قسمت «حالت‌های سه‌گانه تضمین استمرار برجام» به عقیده نگارنده مهمترین نوع تضمین در شرایط فعلی برای استمرار برجام است، که موانع و محدودیت‌های آن هم ذکر شد.

اعلام شروط ایران برای ادامه برجام با اروپا از سوی رهبر معظم انقلاب:[1]

دیدار مسئولان و کارگزاران نظام–۲/خرداد/۹۷

– سه کشور اروپایی باید ثابت کنند بدعهدی مذاکرات سال۸۳ را نخواهند داشت.

–اروپا باید علیه آمریکا بخاطر نقض برجام قطعنامه صادر کند.

–اروپا نباید بحث موشکی و منطقه‌ای را مطرح کند.

–اروپا باید با تحریم‌های آمریکا علیه ایران مقابله کند.

–اروپا باید فروش کامل نفت ایران را تضمین کند.

–بانک‌های اروپایی باید تجارت با ایران را تضمین کنند.

–در صورت تعلل اروپا، حق ایران برای آغاز فعالیت‌های هسته‌ای محفوظ است.

«نباید از یک سوراخ دو بار گزیده شویم و به چیزهای کم‌اهمیت دل خوش کنیم/ میگویند در برجام، آمریکا از نظر آبرو شکست‌خورده یا رابطه بین اروپا و آمریکا شکرآب شده؛ اما آیا مذاکره کردیم که این‌ها بشود یا تحریم‌ها برداشته شود؟/ در مواجهه با برجام لازم است که عناصر سیاسی و مطبوعاتی از سرزنش یکدیگر پرهیز کنند. اهانت و هتک حرمت نشود و دوقطبی بر اساس برجام به‌وجود نیاید. اتحاد و همدلی را نقض نکنیم.»

دیدار مسئولان و کارگزاران نظام–۲/خرداد/۹۷

در مسئله برجام چند تجربه در مقابل ماست که برای امروز ما و آیندگان مهم است:

۱.دولت جمهوری اسلامی نمی‌تواند با آمریکا تعامل کند

۲.دشمنی آمریکا بر محور هسته‌ای نیست با نظام اسلامی است

۳.انعطاف در برابر دشمن او را گستاخ‌تر خواهد کرد

۴.ایستادگی در مقابل آمریکا باعث عقب‌نشاندن او میشود

۵.اروپا نشان‌داده در حساس‌ترین موارد با آمریکا همراه است

۶.گره نزدن مسائل کشور به برجام و مسائل خارجی.

دیدار مسئولان و کارگزاران نظام–۲/خرداد/۹۷